

VI. Церковна еліта України

Вацлав Вежбєнєц,
Йоанна Ельжбєта Потачек

Значення церковної еліти для українців в Польщі після Другої світової війни на прикладі о. Василя Гриника

У статті досліджено життя та діяльність греко-католицького священника о. Василя Гриника в умовах повоєнної Польщі. Відзначена його роль у захисті релігійних прав українців греко-католиків в умовах протиукраїнської політики комуністичного польського уряду.

The life and activity of the Greek-catholic priest Vasyl Grynyk in the after-war Poland is studied. His role in defense of the religious rights of Ukrainian Greek-Catholics under the conditions of anti-Ukrainian policy of communist Polish government is underlined.

Після Другої Світової українська меншина в Польщі була наділена почуттям єдності, що сприяло збереженню культивування її традицій, релігії, культури і мови. Частина цієї спільноти поступово асимілювалася. Однак було створено осередки, де етнічні українці збиралися для відновлення культурно-освітнього життя свого народу. Важливу роль у цьому відіграла церковна еліта, яка вже під час Другої Світової війни підтримувала зусилля щодо створення власної держави, вважала ключовим проведення заходів, які сприяли б релігійній єдності українського народу. Зазнаючи утисків від післявоєнного польського уряду, духовна еліта набирала все більшої популярності серед українського населення.

Служителі Церкви проводили богослужіння в підпіллі при римо-католицьких парафіях. Після декількох років переслідувань жевріла надія на поліпшення ситуації, в якій перебувала греко-католицька церква. 8 вересня 1967 р. польський примас Стефан Вишинський призначив о. Василя Гриника своїм генеральним вікарієм для вірян цього обряду. Це була добре відома й шанована серед українців особа. Визнаний винним у шпигунстві на користь Ватикану, о. Василь Гриник 1954 р. був засуджений і відправлений у в'язницю. Після перебування там він знову взявся до активної душпастирської роботи. На жаль, влада відстоювала ідею про існування держави, в якій мешкало б населення однієї національності, й ця ідея негативно впливала на діяльність греко-католицької Церкви. Ще одна невдала спроба Перемишльської громади легітимізувати діяння Церкви закінчилася поразкою 5 лютого 1974. Тільки у 1990-х рр. для функціонування греко-католицької Церкви настали сприятливі умови.

Друга Світова війна і повоєнні міграції скорочували кількість представників національних меншин у Польщі. Влада негативно ставилася до демократичних принципів та інтернаціоналізму. Представники влади обіцяли сприяти культурному розвитку національних меншин і гарантували рівні права для всіх громадян Польської Народної Республіки. Це сприяло позитивному ставленню заінтересованих сторін до влади. Проте популярною серед українців була опозиція, яка виступала проти дій післявоєнного польського уряду. Внаслідок угод, які підписав ПКНВ (Польський Комітет Національного Визволення)* з Радянською Україною, Литвою

* Польський комітет національного визволення був тимчасовим органом виконавчої влади у Польщі в період її звільнення від німецько-фашистських окупантів. Цей орган створили 20 липня 1944 р. в Москві (офіційно – в Хелмі) активісти Спілки Польських Патріотів (ZPP). Заснувала Крайова Рада Народова (KRN). 22 липня

та Білоруссю у вересні 1944 р., почалося виселення людей. Переселення вважалося добровільним, однак українців, котрі хотіли виїжджати до Радянського Союзу, почали виселяти примусово, з застосуванням військової сили [32, s. 92].

В пам'яті польського населення та української меншини залишився кривавий конфлікт, який перешкодив хорощим відносинам. Українська Повстанська Армія** була ворожою як для Армії Крайової***, так і для комуністичного уряду. Рішення про операцію «Вісла»**** було підтримано Постановою Президії Ради Міністрів від 24 квітня 1947 р. Це виселення людей полягало в етнічній чистці та ліквідації УПА. Акція заперечувала права людини, а українське населення стало жертвою в руках влади [71, s. 427; 73, s. 48]. Кульмінацією страждань українців, пов'язаних з цим періодом, був концтраційний табір у Явожні, куди відправляли осіб, підозрюваних у співпраці з українськими націоналістами [32, s. 93]. За час його існування – від 5 травня 1947 до 8 січня 1949 рр. – тут перебувало близько 4 тис. людей. Ідея про депортацію українців у західні та північні області Польщі мала з'явитися вже 1945 р.

Коли було офіційно завершено виселення людей, то виявилось, що в країні залишилися ще 150–200 тис. українців [32, s. 97]. Операція «Вісла» мала на меті вирішити

опублікував маніфест до польського народу і згідно з домовленістю між урядом СРСР та ПКНВ 26 липня було визнано владу ПКНВ на всій території Польщі. 31 грудня 1944 р. ПКНВ було перейменовано на Тимчасовий уряд Польської Республіки [62, т. 14, s. 113].

** Українська повстанська армія була українським незалежним збройним формуванням, утвореним 14 жовтня 1942 р. в результаті об'єднання партизанських загонів на Поліссі та Волині й відділів Організації українських націоналістів (ОУН). УПА була збройним підрозділом радикального крила ОУН. 3 липня 1944 р. була підпорядкована Українській Головній Визвольній Раді. Висувала програму боротьби за самостійну, незалежну Україну. 1947 р. УПА було розгромлено на польських землях у результаті операції «Вісла». Деякі її формування функціонували ще до 1956 р. [62, т. 18, s. 295].

*** Армія Крайова була підпільною військовою організацією, яка діяла від 14.02.1942 р. до 19.01.1945 р. і підпорядковувалася еміграційному урядові в Лондоні. Мета організації – боротьба з німцями та підготовка збройного повстання, яке мало вибухнути в момент розгрому Третього рейху на Східному фронті. Військовими діями Армії Крайової керувало управління диверсій «Кедив» [62, т. 1, s. 191].

**** Операція «Вісла» була проведена 1947 р. під командуванням генерала С. Моссора. Це була дія польської армії та корпусу внутрішньої Безпеки, спрямованих на знищення відділів Української Повстанської Армії. Метою операції було переселення українських мешканців південно-східної частини країни в інші регіони Польщі, переважно в західні та північні області [62, т. 12, s. 188].

проблеми українського населення ефективніше порівняно з методами, які застосовувалися в розкритикованій II Речі Посполитій.

З квітня 1957 р. було прийнято Постанову ЦК ПОРП (Польської Об'єднаної Робітничої Партії), яка обмежувала виїзд українців на батьківщину [8; 32, s. 95]. Згідно з цією Постановою, тільки деякі сім'ї (близько п'яти тисяч) мали дозвіл повернутися на рідні землі*. Багато українських сімей залишилися в тих місцевостях, до яких були виселені. В таких містах, як Щецин, Гданськ і Кошалін, вони створили важливі осередки української інтелігенції [30, s. 58]. Починати було нелегко, тому що комуністична влада намагалася постійно перешкоджати будь-яким українським культурно-освітнім ініціативам. Українці неохоче заявляли публічно про свою національну належність. Вони побоювалися ворожого ставлення поляків і репресій влади [30, s. 87]. На початку 1950-х рр. почали утворюватися українські школи [74, s. 51]. Було дозволено вивчати українську мову як окремий предмет і брати участь у культурних заходах, але в обмеженому порядку. Формувалися тоді хори та музичні групи. Важливою подією було створення 1954 р. у Вроцлавському воєводстві першої організації під назвою «Український культурно-просвітницький комітет» [30, s. 67]. 1956 р. було засновано Українське Суспільно-Культурне Товариство. Ця організація мала представляти національні інтереси українського народу, популяризувати його культуру і дбати про розвиток освіти. Вже наприкінці 1956 р. до її складу входило близько 3 тис. осіб, які діяли в 119 об'єднаннях [30, s. 67]. Це Товариство видавало часопис «Наше Слово». В доцільності існування Товариства сумнівалася влада через тогочасну політичну ситуацію. У 1980-х рр. молодь дала негативну оцінку національній політиці польської держави. Були спроби легалізувати організацію «Союз українських студентів у Польщі», але завадило впровадження воєнного стану. Деякі активісти вирушили з УСКТ (Українське Суспільно-Культурне Товариство) до руху Солідарність і до Церковного Братства, заснованого 1983 р. Молодь створила Загальнопольську Раду Культури Студентів Національних Меншин, яка діяла при Асоціації польських студентів. У лютому 1990 р. УСКТ було перейменовано на Об'єднання Українців у Польщі, мета цієї організації – адаптація української меншини в Польщі, розвиток польсько-українських відносин та української культури й самобутності. Завдання цієї організації полягало в захисті громадянських прав української меншини в Польщі й тому, щоб влада, державні та суспільні установи визнали українське населення [30, s. 68]. В цей період набули розквіту українські видання. Першими часописами були «Церковний Календар», «Церковний Вісник», «Православний Календар» і «Бесіда». Для студентів та української молоді інтелігенції видавався щоквартальник «Зустрічі» [30, s. 80]. Згодом з'явилися інші часописи та їхні публікації в Інтернеті.

Українська меншина мала добре організовану господарчу діяльність перед війною, згодом вона зазнала перешкод у зв'язку з розпорошенням українців, а також через негативне ставлення польської влади до цього виду діяльності. Тільки на початку 90-х рр. українці створили фонди й асоціації, які поширюють їхню культуру: Український культурний фонд, Фонд святого Володимира Хрестителя Київської Русі, Фонд розвитку освіти «Зграва» і Фонд розвитку культури «Контакт» [30, s. 77, 78].

* 4949 сімей, тобто близько 20 тис. осіб [32, s. 97].

Першим післявоєнним греко-католицьким єпископом у Польщі був Іван Мартиняк. 17 серпня 1996 р. він вступив до Перемишльського кафедрального собору, тоді Перемишльську єпархію було реорганізовано й перейменовано на Перемишльсько-Варшавську архієпархію [30, s. 82]. Це був час зусиль, спрямованих на врегулювання питань щодо права власності та вимог з ліквідації економічних, юридичних і політичних наслідків акції «Вісла» [30, s. 88]. У 1990-х рр. українська меншина в Польщі змогла висловлювати свої бажання. Виявилось, що ще багато слід зробити на рівні відносин між польським та українським народами. Виникали конфлікти, пов'язані з поверненням власності, пам'яттю про загиблих та організацією заходів, присвячених боротьбі в підпіллі, а також утилкам Церкви та її духовенства після Другої Світової війни.

Під час Другої Світової війни греко-католицьку Церкву було зруйновано, а її підвалини ослаблено. НКВС та гестапо знищили багато священиків під час німецької окупації та за часів існування радянської влади. Багато з них померли в гітлерівських концентраційних таборах.

Трагічна доля греко-католицької Церкви розпочалася ще 1944 р., це був той період, коли в Польщі панувала радянська влада. Тоді почалося знищення духовенства та вірян, яке призвело до цілковитого знищення його структур.

1944 р., після зміни кордонів Польщі, з 640 парафій, які належали до Перемишльської єпархії залишилося тільки 223 в межах Польщі. Також після зміни кордонів і переселень з 1240 тис. вірян залишилося близько 160 тис. [49, s. 5].

У 1944–1946 рр., коли польсько-радянські відносини базувалися на сталінській диктатурі, основна хвиля репресій була спрямована проти Перемишльської греко-католицької єпархії та її духовенства. Цілковите знищення Церкви, як у Польщі, так і в Україні, було результатом суспільно-політичних подій, які були тісно пов'язані між собою. Вже 1943 р. було створено Раду Російської Православної Церкви при Раді Народних Комісарів СРСР. Її завданням було приєднати греко-католицьку Церкву до православної. 9 вересня 1944 р. було підписано договір між урядом Української Соціалістичної Радянської Республіки (УРСР) та Польським Комітетом Національного Визволення (ПKNВ) про обмін населенням (евакуація українського населення з території Польщі й польських громадян з території УРСР). Аби швидше виселити українське населення з території Польщі, комуністична влада арештувала єпископа Йосафата Коциловського, вимагаючи від нього написати пастирського листа до вірян греко-католицької Церкви. Цей лист мав підтвердити необхідність переселення до Радянської України. Єпископу довелося особисто залишити територію Польщі разом з підлеглим йому духовенством і тим самим показати приклад іншим. Його було виселено до України після п'ятимісячного перебування у в'язниці Жешува [49, s. 5].

Єрархи римо-католицької Церкви звернули увагу на несприятливу ситуацію, в якій перебували греко-католицька Церква та її духовенство. Під час пленарного засідання в Ясній Гурі (3–4 жовтня 1945 р.), було прийнято ухвалу, згідно з якою всі єрархи мали надавати допомогу греко-католицькій Церкві. Вони також вислали меморандум протесту до державних органів влади, в якому стверджували, що відповідно до Конкордату, укладеного 1925 р. та канонічного права, Перемишльська греко-католицька єпархія є частиною римо-католицької Церкви в Польщі, а єпископ Йосафат Коциловський – членом польського єпископату.

Рис. 1. Єпископ Перемишльської греко-католицької єпархії, Й. Коциловський [40, s. 649]

Але цей факт не призвів до зменшення репресій проти греко-католицького духовенства.

Позбавлення Перемишльської єпархії пастира мало дезорганізувати греко-католиків і сприяти їх швидшому виселенню з Польщі. Однак після утримання єпископа Коциловського в Мостиськах представники радянської влади хотіли залучити його до ініціативної групи, яку створили разом з московським патріархатом. Завдання цієї групи полягало в цілковитому знищенні греко-католицької Церкви в Україні шляхом воз'єднання її з православною. Єпископа Йосафата Коциловського змушували також перейти до православ'я, але він категорично відмовився. Після остаточної відмови його знову відправили до Перемишля. Представники польського уряду та органи безпеки були незадоволені його поверненням [49, s. 6].

Греко-католицька Церква втратила значну кількість вірян та духовенства в зв'язку з переселенням. 1946 р. у Львові було скликано так званий «Об'єднавчий Собор» з ліквідації греко-католицької Церкви в УРСР та приєднання її до російської православної Церкви. Ця подія сприяла ліквідації греко-католицької Церкви в Польщі й арешту її прибічників [27, s. 277, 278].

25 червня 1946 р. в Перемишлі було заарештовано єпископа Йосафата Коциловського. Разом з ним заарештували вікарного єпископа Григорія Лакоту та членів Капітули. Єпископа змусили виїхати в Україну і НКВС арештував

його та кинув до в'язниці. Після багатьох допитів він помер 17 листопада 1947 р. [49, s. 7].

Апостольський Престол намагався надати допомогу греко-католицькій церкві через римо-католицький костел у Польщі. 25 жовтня 1946 р. Папа Пій XII надав спеціальні дозволи кардиналам Августину Хлонду та Адаму Сапежу від Святого Престолу для церков усіх східних обрядів у Польщі.

9 січня 1947 р. було створено Комісію Східного Обряду, яка на чолі з архієпископом Августином Хлондою призначила генеральним вікарієм Перемишльської єпархії о. Василя Гриника [49, s. 7].

Найстрашнішим ударом для греко-католицької Церкви була операція «Вісла». Внаслідок неї населення зазнало великих втрат, було знищено духовенство, зруйновано монастирі, церковні організації та осередки [27, s. 277, 278], а також цінні архівні матеріали, бібліотеки, музеї. Неправної шкоди зазнало церковне майно, яке було знищено, а Церкву закривали, руйнували і спустошували [49, s. 7].

Греко-католицькі церкви часто замінювалися на римо-католицькі костели, або просто були призначені для магазинів.

Греко-католицьке духовенство часто намагалося рятувати свою Церкву, маючи на неї значний вплив. Така ситуація виникла після «Об'єднавчого Собору» 1946 р. Говорячи про духовну еліту греко-католицької Церкви, слід згадати її великого діяча – Генерального вікарія о. Василя Гриника [41, s. 19]. Цю особу було вже представлено як у наукових працях, так і в науково-популярних виданнях. У багатьох цих працях не було детальної інформації про його життєвий шлях.

Священик Василь Гриник народився 27 грудня 1886 р. в селі Кошелів Жовківського району, був одним із п'ятих дітей у сім'ї хлібороба Якова і Парасковії (з дому Стегній). Двоє з дітей теж обрали духовний сан – брат Теодор та одна з сестер. Про інших членів сім'ї інформації не знайдено.

Василь Гриник закінчив початкову школу в рідному селі Кошелів, а 1915 р. закінчив гімназію у Львові. Отримавши атестат зрілості, він вступив до духовної семінарії у Львові, але не зміг тут навчатися далі, оскільки його завербували до австро-угорської армії [71, s. 63].

Після розпаду Габсбурзької монархії вступив до лав Української Галицької Армії. Після виходу з армії намагався вступити до Греко-католицької Духовної Семінарії, але його не прийняли через брак місць. Будівлю семінарії було збудовано ще до війни, з 1914 р. тут діяв лазарет. Оскільки не було достатньо місць для навчання, клірики закінчували трирічну школу в Греко-католицькій Духовній Семінарії у Львові, навчаючись одночасно на Теологічному факультеті Університету Францішка, а на четвертому році переходили навчатися до Перемишльської семінарії*. Василь Гриник також входив до лав кліриків [25, s. 295]**.

Після закінчення семінарії був висвячений на диякона [21; 24; 28, s. 666; 45, к. 1]. 1922 р. був призначений вікарієм при

* Цей університет з 1919 р. носив ім'я короля Яна Казимежа.

** Дозвіл єпископа Перемишля на вступ Василя Гриника до греко-католицької семінарії у Львові був зумовлений прийняттям рішення про його подальше безшлюбне життя. Це рішення було результатом постанов, які прийняли єпископи на конференції ієрархів Галицько-Львівської митрополії у Львові 1919 р. Тоді було прийнято рішення впровадити стан безшлюбності, однак митрополит Андрій Шептицький вважав це рішення як таке, що є пріоритетним для добровільного безшлюбного життя. Крім цього, єпископи Перемишльської і Станіславської єпархій хотіли б бачити в семінаріях священнослужителів, які б виразили згоду на безшлюбність.

Рис. 2. Священик Василь Гриник як молодий семінарист у греко-католицькій духовній семінарії в Перемишлі [40]

Рис. 3 Єпископи Перемишля разом з викладачами і семінаристами греко-католицької духовної семінарії в Перемишлі [40]

кафедральному соборі в Перемишлі [34, s. 91], а згодом, майже за рік, став духовним наставником у Перемишльській Греко-католицькій семінарії [44, s. 114; 70, s. 65].

Викладав катехизм в українських школах [40, s. 22]. Був членом Ради зі Збереження Віри та Традицій, а також цензором релігійних видань.

1926 р. входив до складу греко-католицької Капітули в Перемишлі, а з 1938 р. був суддею Післясинодного Суду [7; 55, s. 232; 61, s. 99]. З 1929 р. був учителем у Духовній Семінарії в Перемишлі [36, s. 34], де зажив великої популярності серед кліриків.

Священик Василь Гриник належав до тих духовних наставників, які мали вирішувати важливі питання: як ставитися до чужої для них влади (як російської, так і польської), чи підтримувати добрі стосунки з польською адміністрацією, якою мовою вести записи в метриках, чи святкувати державні польські свята, кого згадувати під час богослужінь, як поводитися з духовенством латинського і православного обряду, чи брати участь в українських національних урочистостях, як ставитися до діяльності ОУН [66, s. 70].

Слід узяти до уваги, що рішення Ради Послів Ліги Народів з 1923 р. про приєднання Східної Галичини до II Речі Посполитої не виправдало сподівань українців, котрі мешкали на цій території, на те, що польсько-український конфлікт можна вирішити дипломатичним шляхом. Це призвело до подальшої поляризації суспільних настроїв і політичних поглядів. Почали створюватися легальні українські політичні партії, які ставили за мету забезпечити для українців державну автономію, а також радикальні угруповання, котрі боролися за незалежність методами саботажу й терору. Уряд II Речі Посполитої не зміг прийняти жодної угоди, яка б задовольняла обидві сторони. Він проводив курс на етнічну асиміляцію, тобто полонізацію, а щодо державної асиміляції, то вона полягала в забезпеченні економічно-культурного розвитку за лояльне ставлення до польської держави.

Представники греко-католицького духовенства переважно не підтримували екстремальних дій радикальних угруповань, виступаючи за таку суспільну позицію українців,

яка потребувала моральних і теологічних знань, про які говорила Церква – покірність чужій владі, якщо її рішення не суперечать з Божим Законом [40, s. 23].

Священик Василь Гриник не брав активної участі в політичному житті*. У 1923–1924 рр. був членом Українського Народного-Демократичного Об'єднання, але згодом вийшов з цієї організації через непорозуміння між УНДО та греко-католицькою ієрархією. В період поширення православ'я, яке набуло найбільшої популярності на території Лемківщини, о. Василь Гриник «боровся за душу» [26, s. 247–250].

В 1924–1925 рр. був відправлений на територію південного Підляшся з завданням поширювати візантійсько-слов'янський обряд**. Його український патріотизм проявлявся під час промов та організації пішої ходи на цвинтар, де були поховані українські солдати, які загинули в боях у 1918–1920 рр.*** В цих піших ходах, які проводилися щороку в першу неділю після Зелених Свят, брало участь близько 20 тис. вірян з Перемишля та його околиць [40, s. 27].

Отець Василь Гриник організовував та проводив реколекції для кліриків, ординантів та священиків [20]. Брав активну участь у громадському житті та допомагав іншим людям. Завдяки йому в Перемишлі було засновано Бурсу ім. Св. Миколая для бідних дітей [78, s. 280] та їдальню [70].

* Конфлікт почався в результаті занадто лояльного ставлення станіславського ієрарха до польської влади. Іншою причиною – відмова керівництва УНДО підтримувати греко-католицьку Церкву на Волині [29, s. 22–23; 58, s. 95, 96; 75, s. 269].

** Після більшовицької революції в Росії і руйнування структури російської православної Церкви виникла ідея розширення ЄС на території колишньої імперії Романових. Ініціатором такої діяльності виступив митрополит Шептицький від імені греко-католицької Церкви. Під тиском польського уряду та римо-католицького єпископату було заборонено проведення подальшої місії на Поліссі та Волині, а наявні неоунівські парафії було підпорядковано ієрархам єпархій латинського обряду [51, s. 293–301].

*** На кладовищі в селищі Пікуліце біля Перемишля поховано близько 2 тис. українських вояків, які загинули в 1918–1921 рр. Переважно це були полонені УГА, інтерновані після 1920 р., вояки армії УНР і жертви серед цивільного населення під час польсько-більшовицької війни [46, s. 92–100].

Священик також опікувався сиротинцем, який належав сестрам-монахиням, і який утримувало благодійне товариство «Єпархіальна поміч»*.

Початок Другої Світової війни, вереснева катастрофа та укладений пакт Рібентропа-Молотова призвели до поділу території Польщі. Спочатку німецько-радянська демаркаційна лінія, а пізніше кордон поділили Перемишльську єпархію. Єпископ Григорій Лакота, котрий тоді мешкав у Ярославі, виконував обов'язки генерального вікарія і завідував територією, яка входила до складу Генерального Губернаторства. Єпископ Коциловський проживав у Перемишлі й завідував іншою єпархією [27, s. 28]. Священик Василь Гриник також перебував тоді в Перемишлі.

1941 р. був призначений парохом греко-католицької Церкви [45, s. 4]. Саме тоді вперше зіткнувся з системою репресій, які проводив СРСР. У грудні 1939 р. було написано криптонім «Ходячі» для знищення ієрархії греко-католицької Церкви разом з митрополитом Андрієм Шептицьким. Серед підозрюваних був також Василь Гриник [59, s. 300; 71, s. 70].

Репресії ставали щораз очевиднішими. Було націоналізовано засоби масової інформації, з книжкових магазинів та бібліотек забрали релігійну літературу. Націоналізація позбавила Церкву впливу на приватні початкові школи й гімназії, будинки для сиріт, лікарні та притулки. Було запроваджено антирелігійну пропаганду. З початку 1940 р. було проведено багато арештів і вбивств духовних осіб [64, s. 125].

Наступ III Рейху на Радянський Союз, а пізніше зміна окупанта не поліпшили ситуації, в якій перебувала греко-католицька Церква [64, s. 123].

В цей період священик Василь Гриник і надалі вів душпастирську діяльність. Він був викладачем у семінарії та парохом парафії Пшекопана [59, s. 300; 71, s. 70] неподалік від семінарії.

Священик Василь Гриник не дуже активно брав участь у громадсько-політичній діяльності, але й надалі залишався волонтером. Про це свідчить звернення до українців Перемишльського повіту для збирання внесків і пожертв біженцям та радянським військовополоненим української національності [38, s. 271, 272].

Він також допомагав Перемишльським євреям. Переховував сім'ю лікаря Штайнгарта, яку пізніше відправив до безпечного місця в м. Закопане. Видавав підроблені свідоцтва про хрещення для єврейських дітей, переховуючи їх у будинку для сиріт, яким опікувалися Сестри Служебниці Пренепорочної Діви Марії (ССПДМ) [65].

Виконуючи функції пароха церкви, о. Василь Гриник мав контакти з представниками окупаційної влади, після війни його звинуватили в співпраці з ними [40, s. 35]. Однією з причин було організування святої літургії для дивізії СС Галичина, яку відправив єпископ Йосафат Коциловський на вимогу німецьких окупантів.

Беручи до уваги збережений архівний матеріал, важко визначити ставлення о. Василя Гриника до польсько-українського конфлікту під час війни та після війни. Тільки відомо, що він не підтримував зв'язків з українськими підпілними організаціями, але позитивно ставився до них.

* *Eparchalna Pomoc* («Pomoc Diecezjalna») – благодійна організація, створена 1918 р. з ініціативи єпископа Йосафата Коциловського. Виконувала функції страхової компанії і надання допомоги греко-католицькому духовенству. Крім цього, виконувала функції самоосвіти, виховання і видавництва, а також благодійності [47, s. 204, 205].

Причину антипольської акції на Волині й у Галичині він характеризував як «*більшовицьку пропаганду, започатковану німцями*» [40, s. 36].

Новий східний кордон Польщі знову поділив Перемишльську єпархію, залишаючи значну частину території радянській стороні. Подальша доля єпархії та її духовенства визначалася національною та релігійною політикою комуністичної влади, яка прагнула позбутися деяких національних меншин [31, s. 28–36; 51, s. 51–60; 57, s. 266–291].

Як результат, 9 вересня 1944 р. ПКНВ (Польський Комітет Народного Визволення) підписав угоду з урядом УРСР про добровільний обмін населенням [53, s. 30, 31]. Ця добровільність була примарною.

Для переселень влада хотіла залучити ієрархів греко-католицької Церкви, авторитетних серед українського населення. Але щоразу вона зустрічала опір. Саме з цієї причини, у вересні 1945 р. заарештували єпископа Йосафата Коциловського і священика Василя Гриника [72, s. 172–176]. Їм висунули офіційне обвинувачення в співпраці з німцями й утримували в Жешувській в'язниці. В січні 1946 р. їх перевезли до Мостиськ. Цей арешт не було остаточно узгоджено з радянською стороною, проти їхнього арешту виступав єпископат римсько-католицького Костелу, тому незабаром цих священнослужителів звільнили. Це була тільки незначна перерва в репресіях, оскільки вже 11 квітня 1946 р. влада, а також органи безпеки прийняли рішення примусово вивезти греко-католицьких священнослужителів [72, s. 189, 190]. Було вивезено вікарного єпископа Лакоту, о. Романа Решетила, о. Івана Кузича, о. Миколу Грицеляка та о. Василя Козловського. Відразу після їх виселення знищили єпископський палац.

О. Василь Гриник, а також двох інших членів Капітули – о. Миколу Денька та о. Василя Пинила не було вивезено. О. Василь Гриник спочатку переховувався в руїнах цегельного заводу в Перемишлі, а потім разом з о. Деньком утік до Кракова [45, s. 11, 12], переховуючись у монастирі о. Камедулів. Тут він читав лекції, проводив богослужіння, допомагав священику Грабові в душпастирській діяльності [45, s. 13]. В березні 1947 р. о. Гриник виїхав до парафії в Білянці, яка належала до Горлицького пов., а потім переїхав до Ганьчової, звідки було вивезено до УРСР місцевого священика та частину його парафіян.

У зв'язку зі скрутною ситуацією, в якій перебувало греко-католицьке духовенство, 25 жовтня 1946 р. папа Пій XII надав примасові Августу Хлонду і архієпископу Адамові Сапешу спеціальний дозвіл щодо греко-католицького обряду [52, s. 63; 69, s. 77]. 10 грудня 1946 р. призначив примаса Польщі спеціальним делегатом у справах східного обряду. Примас Хлон отримав також 1,5 тис. доларів для надання допомоги греко-католицькому духовенству з сім'ями. Інші духовні особи греко-католицького обряду, котрі залишилися в Польщі, запропонували примасу відокремити Костел як вихід з важкого становища. Це мало проявитися в призначенні вікарія Капітули або апостольського адміністратора, який би таємно виконував обов'язки. Частково задовольняючи ці запити, примас призначив о. Василя Гриника генеральним вікарієм частини Перемишльської єпархії, яка залишилася в Польщі, а о. Андрія Злупка було призначено генеральним вікарієм Апостольської Адміністрації Лемківщини [40, s. 51].

Переселення українського народу згідно з операцією «Вісла» мало суто символічне значення, а після смерті примаса Хлонда ситуація була дещо іншою [40, s. 51].

О. Василь Гриник разом з о. Андрієм Хозою та о. Храбом опрацювали доповідь для столичного Престолу. Було описано ситуацію, в якій перебували греко-католики Польщі. Як цю доповідь доставили до Святого Престолу, дізнатися не вдалося [40, s. 51].

В результаті переселень українців, греко-католицькі парафії припинили існування. Тоді примас Хлонд, згідно з дорученням, яке отримав від папи, надав греко-католицьким священнослужителям індульгенцію біритуалізму й призначив їх вікаріями римо-католицьких парафій на територіях західної та північної Польщі. Такі повноваження можна було одержати після складання екзамену з латинської мови й заборони брати шлюб, після чого слід було бути готовим до боротьби з труднощами в чужому, часто ворожому для українців середовищі. Насправді більшість представників духовенства залишалися вікаріями в парафіях латинського обряду й ніколи не проводили богослужінь у східному обряді [40, s. 54].

Виятком був о. Василь Гриник. Він ухилився від арешту під час операції «Вісла», перебуваючи на той час у примаса Хлонда в Варшаві. Тоді о. Василь Гриник був душпастиром у Ханьчовій, але, належачи до підозрюваних «першої черги» з боку силових структур, змушений був залишитися у Варшаві. Займався душпастирською роботою в сусідньому Прушкові, а з 1948 р. став вікарієм у Брвінові [12].

Він стежив за ситуацією й долею греко-католиків та церковного майна. Записував інформацію у формі звітів та ознайомлював з нею примаса Польщі [45, к. 14]. Окрім того, втручався в справи Краківської парафії і переймався долею сестер-монахинь [11]*, які там залишилися, церковним майном та окремими греко-католицькими духовними особами [11].

Склав ще один звіт до Найсвятішого Престолу, який доправив до Ватикану примас Хлонд**.

1948 р. о. Гриника призначили резидентом у римо-католицькому костелі ССПДМ у Верцінах в мальборському повіті. Там була суцільна біда, не було українських переселенців, а також духовних потреб і традицій у місцевих римо-католиків. Попри негативну думку про мешканців Верціна, йому вдалося налагодити з ними дружні стосунки. Позитивними моментами були заснування гуртка, де парафіяни молилися на вервиці, організування Хресної Дороги, а 1949 р. – створення парафії [5], яка б мала постійно діяти.

Окрім душпастирської діяльності та управління фермерським господарством, кожну вільну хвилину він присвячував поїздкам до невеликих груп українських мешканців. Пастирське богослужіння проводив у підпіллі й так підтримував у людей віру та втрачену надію [40, s. 64].

О. Василь Гриник постійно проводив богослужіння у Гданському Новому Дворі в греко-католицькому обряді. Примас Хлонд дав усну згоду на їх проведення, яку підтвердив індульгенцією в серпні 1948 р. [4].

Виконуючи ці завдання й душпастирські обов'язки, він намагався в жодному разі не провокувати органи влади.

* В греко-католицькій парафії у Кракові знайшли притулок сестри-юзефінки, яких було забрано 1946 р. з Любачова, де вони керували сиротинцем. Після арешту о. Храба і цілковитої ліквідації краківської греко-католицької єпархії, вони залишилися без власного приміщення [52, s. 213].

** Оригінал звіту зберігається в Архіві Українського Католицького інституту в Римі, а його примірник зберігається в Архіві Перемишльсько-Варшавської архієпархії в Перемишлі [43].

Тож 1950 р. о. Гриник підписав заяву про передання державі костельного майна благодійної організації «Карітас», на що дали згоду органи влади [13]***. З 1950 р. відправляв у Битові молебні. Там створив осередок нелегальної душпастирської діяльності й перший осередок у Гожівській єпархії для українських переселенців. Аналогічний осередок було засновано в Хжанові під егідою о. Мирослава Ріпецького [40, s. 67].

Ситуація змінилася після приходу на посаду примаса Польщі Стефана Вишинського. Виникали конфлікти між о. Гриником та примасом Вишинським на ґрунті відправлених греко-католицьких молебнів. Примас, так само як і його попередник, одержав від папи спеціальне повноваження для греко-католиків у Польщі. В зв'язку з напруженою міжнародною ситуацією та труднощами щодо утримання контакту з Ватиканом, він у деяких ситуаціях був на боці комуністичної влади та органів безпеки. Внаслідок цього о. Гриник одержав згоду на проведення молебнів тільки до березня 1950 р.

В той час були побоювання з того приводу, що один священнослужитель осуд реакцію вірян [6]. В основу лягли також погані відносини між Костелом і державою та зростання репресій щодо «непокірних» духовних осіб. У результаті примас розглядав східний обряд через призму власної спільноти, побоюючись негативної реакції державної влади [33, s. 18–24; 79, s. 96–111].

Рішення примаса про відмову від біритуалізму о. Гриник розглядав як виклик до подальшої боротьби за греко-католицьку Церкву. Попри заборону, він і надалі проводив богослужіння в східному обряді. Вислав до єрарха прохання про тимчасове толерування його діяльності. Примас Стефан Вишинський добре розумів ситуацію, яка склалася на той момент. У листопаді 1950 р. він вислав прохання до апостольських адміністраторів на території західної та північної Польщі, щоб вони висловили ставлення до біритуалізму. Більшість з них були проти. Незважаючи на заборону, о. Василь Гриник і надалі проводив богослужіння в Новим Двожі й у Битові. Сюди приїжджали навіть кілька сотень вірян [22; 54, s. 199]. Окрім цього, він і далі робив усе можливе для створення нових греко-католицьких осередків [23].

16 квітня 1952 р. примас Стефан Вишинський написав листа до о. Гриника, даючи йому можливість вибору одного обряду, в якому той хотів би відправляти богослужіння [9]. Це рішення відкрило для священнослужителя нові можливості. В селі Циганек містилася філія костелу, до якої належали парафіяни в Новим Двоже Гданським. Тут він створив другий осередок східного обряду для північних і західних територій Польщі, другий після Хжанова. Крім того, за згодою Гданської курії, 1930 р. збудував каплицю в Битові, створюючи нову греко-католицьку адміністрацію [3]****. Проте о. Василь Гриник не міг проводити таїнств хрещення, шлюбу та похорону, їх могли виконувати тільки священнослужителі римо-католицького обряду. Душпастирську діяльність проводив тільки в Циганку й Битові [2], але ще й таємно проводив усі таїнства. Часто о. Гриник подорожував з цією метою до віддалених місцевостей, де мешкали греко-католицькі віряни. Нікому

*** У січні 1950 р. комуністична влада по всій країні захопила майно церковної організації «Карітас». Незаконно було захоплено майно на суму майже 20 млн. злотих. Цей факт викликав численні протести непокірних владі священнослужителів, у результаті цього Єпископат розпустив організацію [34, s. 19–20].

**** В намірах о. Гриник здобув підтримку місцевих греко-католиків, які виступили до примаса з проханням надалі відправляти греко-католицькі богослужіння в Битові.

Рис. 4 Греко-католицька церква в Циганку, сучасний вигляд [40, с. 654–655]

Рис. 5 Хо́да навколо церкви в Циганку в 1950-х рр. [40, с. 654–655]

Рис. 6. Священик Василь Гриник в оточенні парафіян з Циганка на початку 1950-х рр. [40, с. 654–655]

не відмовив у наданні душпастирської послуги, допомагав землякам вирішувати різні питання, як духовні, так і світські*.

Позитивне рішення щодо греко-католицьких духовних осередків поліпшило відносини між о. Василем Гриником та примасом Стефаном Вишинським [40, s. 84].

Наступною ініціативою о. Гриника була спроба відновити греко-католицькі богослужіння в південно-східній частині Польщі. Влітку 1952 р. він провів богослужіння в селі Хломча Саноцького пов. Ця інформація швидко дійшла до органів безпеки. О. Василю Гринику було дано попередження і йому довелося тимчасово припинити богослужіння в цих місцевостях [45, s. 20]. Не маючи змоги допомогти землякам, він почав опікуватися церквами, які знищували й спустошували. Збирав інформацію про їхній фактичний стан та інформував про це примаса, сподіваючись одержати підтримку та вирішення проблеми [56, s. 24].

1953 р. почалися інші арешти греко-католицьких священників. 25 вересня заарештували примаса Стефана Вишинського [79, s. 137–139]. Місцева влада й центральний уряд збільшили тиск на діяльність церковного осередку в Битові. В результаті о. Гринику довелося припинити відкрити діяльність [40, s. 88]. Проте він не відмовився від таємного душпастирства, привертаючи до себе увагу служб безпеки**.

Ще 1949 р. о. Василя Гриника комуністична влада запідозрила в підбурюванні до вбивства поляків, які загинули 1943 р.*** Хоча у влади не було ніяких доказів для арешту, прізвище о. Гриника було в списку так званих «фігурантів», які потребували нагляду.

О. Василь Гриник перебував під наглядом під час душпастирської діяльності у Верцінах, Новим Двожі й Циганку. Переслідуючи священника, органи безпеки хотіли одержати інформацію про діяльність греко-католицької Церкви в підпіллі, про його зв'язки з Апостольською Столицею і про український громадсько-політичний рух ОУН, який діяв на Заході. Ходили чулки, що він займає високу посаду в ієрархії цієї ж Церкви, а також співпрацює з примасом Стефаном Вишинським [40, s. 92–93]. Його переслідування почалося з провокаційних операцій, які дістали кодову назву «С-1». Було створено фіктивну мережу діяльності українського підпілля, яку контролювали органи безпеки. Її очолював колишній член ОУН – Леон Лапінський, котрого завербували як агента «Богуслава» [39; 42]. Ця особа ввійшла в довіря місцевих греко-католиків, і вони несвідомо поінформували його про підпільну діяльність греко-католицької Церкви. О. Василь Гриник теж знав про підпільну українську організацію. Тоді й виникла ідея передати інформацію, яка стосувалася долі греко-католиків у Польщі, в той самий спосіб до Апостольської Столиці [40, s. 97].

8 березня 1952 р. агент Лапінський зустрівся з о. Гриником. Священик, не відаючи про провокаційні наміри, передав таємну інформацію заадресовану о. Бучку – представникові греко-католиків в Апостольській Столиці. Це був період неприязних відносин о. Гриника з примасом Вишинським, таким чином, у листі не бракувало гострої критики, яка стосувалася його особи та Єпископату [40, s. 99]. Не знаючи про ситуацію, яка склалася, о. Гриник помилково

* Звіт Мар'яна Богдана Білого, який народився 1950 р. в Толкміцку. Ставлення до авторів написано в курії Перемишльсько-Варшавської архієпархії 2011 р.

** Звіт М. Б. Білого...

*** Ці звинувачення виявилися неправдиві, їх не підтвердили оперативні-слідчі органи [40, s. 92].

вважав, що поліпшення його стосунків з примасом виникло через втручання Ватикану. Звичайно, лист не дійшов до Місця призначення, а потрапив до III Відділу Міністерства Громадської Безпеки й аргумент для арешту священника****.

Священника заарештували 20 квітня 1954 р. й відправили до в'язниці Мокотова у Варшаві [39, s. 233–241]. В ході розслідування були спроби довідатися про його стосунки з іншими греко-католицькими священниками й про зв'язки з членами ОУН-УПА, простежити відносини між польськими єпископами та Святим Престолом, дізнатися про зв'язки з національним українським рухом у Польщі, СРСР і Західній Європі [14, к. 18v – 19]. Розслідування було припинено 28 квітня 1955 р. [14, к. 338]. Судовий процес розпочався 15 листопада в обласному суді Варшави [15]. Священника Гриника засудили до 6 років позбавлення волі й на 2 роки – цивільного та громадянського права [17]. 29 січня 1956 р. його перевели до центральної в'язниці у Вронках [18]. 27 квітня 1956 р. о. Гриникові було оголошено амністію [35, р. 57], а 20 липня він вийшов на волю [16].

Звільнення о. Гриника збіглося з найважливішими подіями в країні – розкриттям змісту доповіді Хрущова про сталінські злочини, смертю Берії, повстанням у Познані, яке започаткувало протести робітників і виступи проти комуністичного режиму. Ці події стали каталізатором подальших громадсько-політичних перетворень [33, s. 12–25; 48, s. 77–101; 63].

Зміни в жовтні 1956 р. вселили у греко-католиків надію на відродження структур Церкви. Після виходу з в'язниці примас Стефан Вишинський зустрівся з каноніком Василем Гриником, котрий приготував до державної та церковної влади петиції. В цьому зверненні отець намагався висвітлити ситуацію, в якій перебувала греко-католицька Церква в Польщі. Висунув низку пропозицій, у яких були вимагав легалізувати греко-католицьку Церкву [36, s. 123; 40, s. 111; 71, s. 115].

Спочатку їх підтримало Українське Суспільно-Культурне Товариство [32, s. 128–139; 36, s. 55; 41, s. 115–129; 76, s. 48–53, 83–86; 77].

Греко-католики сподівалися на легалізацію Церкви і призначення апостольського адміністратора в Перемишлі. Священик Гриник виступив з ініціативою про відповідне розпорядження Святого Престолу щодо ієрархії греко-католицької Церкви в Польщі. Він запропонував призначити трьох генеральних вікаріїв – для колишньої єпархії в Перемишлі, лемківської Апостольської адміністрації та західних і північних регіонів [67, s. 356].

Незабаром з'ясувалося, що державні органи мають намір не надати Церкві юридичний статус, а тільки визнавати утворення нових філій. Таке рішення мало бути прийняте за умови, що примас Польщі та Святий Престол дадуть на це згоду. Окрім того, греко-католицькі центри мала офіційно представити римо-католицька ієрархія. Після консультацій з Ватиканом примас Польщі вирішив збудувати кілька греко-католицьких пастирських установ при римо-католицьких парафіях. Після вивчення духовних потреб греко-католиків священник Василь Гриник запропонував створити 20 шкіл. Спочатку примас дозволив відкрити 9 шкіл, але вже 1957 р. було збудовано 17 шкіл, а за рік – ще 15 [67, s. 357]. До 1967 р. кількість шкіл виросла до 56 [37, s. 67].

Греко-католицькі богослужіння відродилися в Перемишлі, Варшаві та Кракові. В 1962–1965 рр. вдалося відродити

**** У листі о. В. Гриник підписався як «Клірик», тому що колись був учнем о. Бучка. З цієї причини в ході слідства намагався довести, що це був його псевдонім [40, s. 98].

Рис. 7. Священик Василь Гриник як генеральний вікарій літургії в Жжануві 12 лютого 1972 р. [40, s. 661–662]

греко-католицькі єпархії в низці інших міст колишньої Перемишльської єпархії: Кулашному, Хребенному, Ярославі. Спирними щодо цієї діяльності були Бєшчади. Державні органи влади робили все можливе, щоб не допустити створення тут парафій греко-католицького обряду. Греко-католикам, які поверталися на колишні землі, пропонували засновувати православні парафії.

Поступово почали відновлюватися греко-католицькі церкви на територіях, де мешкали лемки. Отець Гриник особисто виїжджав у ці регіони, щоб провести літургію. На жаль, 1967 р. влада заборонила йому правити богослужіння на лемківських землях. Людям повідомили: якщо вони хочуть, щоб літургія правилася за східним обрядом, то вони мають звернутися до православної Церкви. Віряни чинили цьому опір, тому влада доручила богослужіння іншому священику – отцю Теодорові Майковичу [37, s. 359].

Відродження греко-католицької Церкви викликало опір та утиски з боку римо-католицького духовенства. Багато з його представників були стурбовані можливою втратою частини вірян, тому зволікали або відкрито заважали проводити богослужіння східного обряду [36, s. 55].

Окрім того, перед примасом Вишинським та його референтом о. Гриником було поставлено відповідальне завдання готувати нових священнослужителів. На початку майбутні священники мали навчатися в духовній семінарії в м. Гнездо. Та насправді кандидати на греко-католицьких священників навчалися в різних семінаріях – єпархіяльних і монастирських. 1964 р. примас після консультацій з о. Гриником вирішив, що вони навчатимуться в духовній семінарії м. Любліна.

У результаті подальшого розвитку греко-католицьких осередків, Найсвятіший Престол значно поліпшив роботу структури цієї Церкви. 1964 р. примаса Стефана Вишинського було призначено спеціальним делегатом щодо східного обряду й наділено правами ординарця. За цим привілеєм він мав можливість надавати греко-католицьким священни-

Рис. 8. Свята літургія з нагоди 50-річчя перебування в сані священика о. Василя Гриника, 31 липня 1971 р. [40, s. 661–662]

кам низку повноважень, зокрема право деканам проводити обряди благословення шлюбів і хрещення [67, s. 362].

1967 р. примас призначив генерального вікарія греко-католицького обряду в Польщі. Це був отець Василь Гриник, який виконував функції референта, пов'язані з цим обрядом. В результаті він від імені примаса Польщі міг відстоювати права греко-католицького духовенства поза межами країни. Раніше, будучи генеральним вікарієм Перемишльської єпархії, він не мав таких повноважень щодо установ поза межами історичної території [67, s. 361].

Одним із головних досягнень нового вікарія стало відновлення діяльності Капітули Перемишля. Щоб вона набрала чинності, примас призначив третього члена цієї ради. Це був отець Стефан Дзюбіна, крім нього до складу Капітули входили отець Гриник та отець Денька. Перше засідання Капітули, на якому отця Василя Гриник було призначено проректором Капітули, відбулося 6 серпня 1968 р. [36, s. 55]. 1969 р. він переїхав на постійне місце проживання до Перемишля, де й вживав усіх заходів щодо відновлення соборної парафії. Офіційно влада не визнала цієї парафії, але відтоді та існувала в релігійному житті греко-католицької громади. 1976 р. значно розширилася

Рис. 9. Священик Василь Гриник [40, s. 659]

Капітула. Для того, щоб поживався потік інформації про діяльність греко-католицького духовенства, в 1967–1977 рр. отець Гриник ініціював видання інформаційного бюлетеня, де висвітлювалися всі справи, пов'язані з цим обрядом у Польщі [67, с. 363].

Отець Василь Гриник помер у Польщі 31 травня 1977 р. Після його смерті примас Вишинський призначив генеральним вікарієм отця Стефана Дзюбіну. За час його служіння розпоршені по всій країні греко-католицькі осередки набували розвивалися, зміцнювалися та уніфіковувалися [36, с. 55].

Покращення життя в Польщі після Другої Світової війни потребувало постійних змін в організації побуту української меншини. Надзвичайно важливим елементом була греко-католицька Церква, яка існувала завдяки активній діяльності церковної еліти, і яка в свою чергу, багато значила для українців у Польщі. Спадкоємці отця Василя Гриника продовжили його роботу щодо легалізації греко-католицької Церкви. Коли о. Стефан Дзюбіна вийшов на пенсію, польський примас Юзеф Глемп призначив виконувачем обов'язків генерального вікарія Південного вікаріату Івана Мартиняка, тоді як генеральним вікарієм Північного вікаріату – о. Йосифа Романикова. Тільки після 1989 р. ситуація, в якій перебувала греко-католицька Церква, поліпшилася. О. Іван Мартиняк став єпископом, а 1991 р. було відновлено Перемишльську єпархію. Будучи архієпископом, о. Іван Мартиняк очолив Перемишльсько-Варшавську митрополію, створену на 5 років пізніше. Відбувся динамічний розвиток Церкви. Нині о. Василь Гриник пішовся б спадкоємцями, відданими Церкві.

1. AAGd (Archiwum Archidiecezji Gdańskiej), IIIa 32p, лист о. В. Гриника до курії в Гданську щодо поселення у Циганку, 31 липня 1952 р., к. 21–21 v. 2. AAGd, IIIa 32p, лист о. Шелонжка до о. В. Гриника 30 серпня 1952 р., к. 26. 3. AAGd, IIIa 32p. Лист о. В. Гриника до курії в Гданську 31 серпня 1952 р. 4. AAGd, IIIa 42p, Indult prymasa A. Hlonda dla ks. B. Hrynyka, 11 sierpnia 1948 r. – S. 32. 5. AAGd, IIIa 42P, Лист о. В. Гриника до курії у Гданську з проханням про створення парафії у Вількові* 16 лютого 1948. – S. 3; Акт про утворення Римсько-католицької парафії у Вількові, 22 січня 1949 р. – S. 23–24. 6. AAGd, IIIa 32p, Копія листа о. А. Бараняка до о. В. Гриника, висланого з секретаріату примаса до апостольського адміністратора в Гданську 29 квітня 1950 р. 7. AAP, ABGK, Kapituła greckokatolicka, ref. 6. – Protokół z posiedzenia Kapituły z dnia 22 października 1926 r. – S. 89. 8. AAN, MZO (Archiwum Akt Nowych). – Instrukcja dotycząca zasad rozmieszczenia ludności ukraińskiej z 10 listopada 1947 r. 9. AAPW (Archiwum Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej), Спадщина о. В. Гриника, лист о. А. Бараняка до о. Василя Гриника 12 липня 1952 р. 10. AAPW, Спадщина о. В. Гриника. Лист о. В. Гриника до примаса А. Хлонда 1947 р. 11. AAPW, Спадщина о. В. Гриника, лист о. В. Гриника до примаса Хлонда 2 лютого 1948 р. 12. AIPNRz (Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Rzeszowie), 0192/354. – T. 27. Лист заступника голови Державного Управління громадської безпеки в Гродзіську Мазовецькому, направлений на ім'я начальника V Відділу обласного управління громадської безпеки в Гданську 28 липня 1951, к. 167. 13. AIPNRz, 0192/354. – T. 27. Заява, підписана о. В. Гриником 11 лютого 1950 р. к. 114 14. APmsW (Archiwum Państwowe Miasta Stołecznego Warszawy), Воеводський суд до Варшавського воєводства IV AK 44/55. – T. 1. Postanowienia por. J. Bogusza o zamknięciu śledztwa przeciwko ks. B. Hrynykowi, 28 kwietnia 1955 r. 15. APmsW, Воеводський суд до Варшавського воєводства IV AK 44/55. – T. 1, Protokół rozprawy głównej ks. B. Hrynyka z dnia 15–24 listopada 1955 r., к. 74v. 16. APmsW, Воеводський суд до

* До 1948 р. ця місцевість називалася Вільково, пізніше дістала іншу назву – Верціни.

Рис. 10. Могила греко-католицької капітули Перемишля, де поховано о. Василя Гриника [40, с. 664]

Варшавського воєводства, AK 44/55, Zawiadomienie o zwolnieniu więźnia, 20 lipca 1956 r., к. 128. 17. APmsW, Воеводський суд до Варшавського воєводства, IV AK 44/55. – T. 1, Wyrok w sprawie ks. B. Hrynyka z dnia 28 listopada 1955 r., к. 75–81. 18. APmsW, Воеводський суд до Варшавського воєводства, IV AK 44/55. – T. 1, Zawiadomienie o przeniesieniu ks. B. Hrynyka do więzienia we Wronkach, 29 stycznia 1956 r., к. 100. 19. APmsW, Воеводський суд до Варшавського воєводства, IV AK 44/55. – T. 1, Protokół przesłuchania ks. B. Hrynyka z dnia 27 kwietnia 1954 r., к. 18v – 19. 20. APP (Archiwum Państwowe w Przemyślu), «Teczka «Kapłani obrządku wschodniego 1971»» Переклад куренди (циркуляру), відправлений 16 квітня 1971 р. примасові С. Вишинському. 21. APP, Księga obrządku wschodniego 1971, Pismo ks. Bazylego Hrynyka do prymasa S. Wyszyńskiego z dnia 15 marca 1971 r. 22. APP, Teczka «Birytualizm», лист примаса С. Вишинського до о. В. Гриника 11 жовтня 1950 р. Лист о. А. Вронкі до примаса С. Вишинського 21 листопада 1950 р. Лист о. Е. Новицького до примаса С. Вишинського 16 листопада 1950 р. 23. APP, Teczka «Księga obrządku wschodniego 1950–1957», лист о. В. Гриника до курії в Гожові Велькопольським, 26 травня 1951 р. 24. APP, ABGK (Архів греко-католицької єпархії у Перемишлі), sygn. 7, Matricula Capitula Rit Graecicath Premislensis. – S. 176 25. APP, ABGK, реф. 386, Лист єпископа Василя Гриника до єпископа Йосафата Коциловського написаний 23 квітня 1918 р. – S. 295 26. Best P. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny w latach 1934–1944 / P. Best // Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa. – T. 4. – Przemyśl, 1998. – S. 247–250. 27. Biłas I. Likwidacja greckokatolickiej diecezji przemyskiej oraz tragiczne losy jej ordynariusza biskupa J. Kocytowskiego w kontekście polityki wyznaniowej ZSRR / I. Biłas // Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa. – T. 3. – Przemyśl, 1996. 28. Błażejowski D. Historical Sematism of the eparchy of Peremyshla including the Apostolic Administration of Lemkivschyna (1828–1939). – Lwów, 1995. 29. Bociurkiw B. Ukrajinska Hreko-Katolycka Cerkwa i radianska

derżawa (1939–1950) / Bociurkiw B. – Lwów, 2005. **30.** *Chałupczak H.* Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995 / Chałupczak H, Browarek T. – Lublin, 2000. **31.** *Drozd R.* Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989 / Drozd R. – Warszawa, 2001. **32.** *Drozd R.* Ukraińcy (do 1989 r.) // Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa / red. Dudry S., Nitschke B. – Kraków, 2010. **33.** *Dudek A.* Walki uliczne w PRL 1956–1989 / A. Dudek, T. Marszałkowski. – Kraków, 1992. **34.** *Dudek A.* Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970 / Dudek A. – Kraków: PiT, 1995. **35.** *Dziennik Ustaw.* – 1956. – № 11. **36.** *Dziubina S.* I stwery diło ruk naszych. Spohady / Dziubina S. – Warszawa, 1995. **37.** *Garasym I.* Grekokatolicka Cerkiew w Polsce po II wojnie światowej / I. Garasym // Kalendarz błagowista. – 1999. **38.** *Gockyj B.* Spohady syna Peremyszlianskojji Zemli / Gockyj B. – T. 2. – Rzym – Lwów, 2005. **39.** *Hałagida I.* Prowokacja «Zenona». Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie «C-1» przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950–1954) / Hałagida I. – Warszawa, 2005. **40.** *Hałagida I.* Szpieg Watykanu. Kapłan grekokatolicki ks. Bazylii Hrynyk (1896–1977) / Hałagida I. – Warszawa, 2008. **41.** *Hałagida I.* Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski 1947–1957 / Hałagida I. – Warszawa, 2002. **42.** *Hałagida I.* Leon Łapiński, agent III Departamentu MBP / I. Hałagida // Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989. – 2004. – № 1. – S. 443–454. **43.** *Hrynyk W.* Cerkwa w ridnomu kraju i w Polsce, 18 marzec 1948 r. / Hrynyk W. – S. 1–103. **44.** Juwilejnyj almanach ukraińskich katolickich bohosławiw peremyskojji eparchii. – Przemysl, 1937. **45.** *Kaminskyj M., Kozak M.* Otec mitrat Wasyl Hrynyk / M. Kaminskyj, M. Kozak. – 1981. **46.** *Kolańczuk A.* Nekropolie i groby uczestników ukraińskich walk niepodległościowych w latach 1917–1921 / A. Kolańczuk. – Przemysl, 2003. **47.** *Krochmal A.* Konflikt czy współpraca? Relacje między duchowieństwem łacińskim i grekokatolickim w diecezji przemyskiej w latach 1918–1939 / Krochmal A. – Lublin, 2001. **48.** *Machcewicz P.* Polski rok 1956 / Machcewicz P. – Warszawa, 1993. **49.** *Martyniak J.* Kościół grekokatolicki w Polsce w latach 1947–1996 / J. Martyniak // Przemyskie Eparchialne Widomości, Шематизм 2007. – Przemysl, 2007. **50.** *Mironowicz E.* Państwo wobec akcji neounickiej w województwach wschodnich II Rzeczypospolitej / E. Mironowicz // Kościół a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim. Źródła i stan badań. – Białystok, 2005. – S. 293–301. **51.** *Mironowicz E.* Polityka narodowościowa PRL / Mironowicz E. – Białystok, 2000. **52.** *Misiło E.* Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946 / Misiło E. – T. 1. – Warszawa, 1996. **53.** *Misiło E.* Grekokatolicka Cerkiew w Polsce (1944–1947) / E. Misiło // Warszawskie Ukrainoznawcze Zapiski. – 1989. – № 1. **54.** *Myszkowski K.* Ludność obrządku grekokatolickiego z powiatu bytowskiego wobec polityki wyznaniowej państwa 1947–1989 / K. Myszkowski // Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski 1918–1989. – T. 3. – Słupsk, 2007. **55.** *Nabywaniec S.* Stan grekokatolickiej diecezji przemyskiej – w pozostałej w granicach Polski jej części – według

danych z 10 III 1946 r. / S. Nabywaniec, M. Lignowski // Kościół na drogach historii. Księga jubileuszowa dedykowana ks. prof. Tadeuszowi Śliwie / red. Wolczński J. – Kraków; Lwów, 1999. **56.** *Nałęcz A.* Cerkwie grekokatolickie w diecezji przemyskiej po roku 1945 / Nałęcz A. – Przemysl, 1988. **57.** *Olejnik L.* Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960 / Olejnik L. – Łódź, 2003. **58.** *Papierzyńska-Turek M.* Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926 / Papierzyńska-Turek M. – Kraków, 1979. **59.** *Peremyska Duchowna Seminarja u Sporadach otcia Iwana Chomy // Peremyszl i peremyska zemlia protiahom wikiw. – T. 2 / red. Zabrowarnyj S. – Przemysl, 2001. **60.** *Perwmyski Eparchialni Widomości. – 1922. – № 4. **61.** *Peremyski Eparchialni Widomości. – 1926. – № 4. **62.** *Popularna encyklopedia powszechna. – Kraków, 1994–1997. **63.** *Poznański czerwiec 1956 / red. Jankowiak S., Rogulska A. – Warszawa, 2002. **64.** *Prach B.* Grekokatolickie duchowienstwo Peremyskojji Jeparchii i Apostolskojji Administracji Łemkowszczyzny 1939–1947 rr. – Wbyti i represowani // Bohoslawija. – 1999. – Ed. 1–4. **65.** *Smoleński P.* Jest już za późno / P. Smoleński // Gazeta wyborcza. – 16/17.11.2002. **66.** *Sorokowski A.* Z dziejów przemian mentalności grekokatolickiego duchowienstwa parafialnego w Galicji 1900–1939 / A. Sorokowski // Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały. – Kraków, 1994. **67.** *Stępień S.* Kościół grekokatolicki w Polsce po II wojnie światowej i w czasach współczesnych (do roku 1998) // Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedztwa, T. 4. – Перемишль, 1998. **68.** *Stępień S.* Organizacja ta terytorialna struktura peremyskojji hreko-katolickojej eparchii za władctwa jepyskopa Kocyłowsko (1917–1946) / S. Stępień // Peremyszl i peremyska zemlia protiahom wikiw. – T. 3. – Peremyszl; Lwów, 2003. **69.** *Stępień C.* Sapielowie a obrządek wschodni Kościoła katolickiego / C. Stępień // Kardynał Adam Sapiela – środowisko rodzinne, życie i dzieło. – Przemysl, 1995. **70.** *Storoniak R.* Peremyski Eparchialni Widomości / Storoniak R. – 1927. – № 4. – S. 71–75. **71.** *Storoniak R.* Życie i działalność ks. mitrata Bazylego Hrynyka (1896–1977) / Storoniak R. – Lublin, 2006. **72.** *Sycz B.* Ostatni dni ukrajinskoho Peremyszli: 1944–1947 / B. Sycz // Na Chrystowij nywi. Spomyny. – New York, 1978. – S. 172–176. **73.** *Szcześniak A. B.* Droga do nikąd. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce / A. B. Szcześniak, W. Szota // Droga. – Warszawa, 1973. **74.** *Tomaszewski J.* Mniejszości narodowe w Polsce XX wieku / Tomaszewski J. – Warszawa, 1991. **75.** *Torzecki R.* Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929 / Torzecki R. – Kraków, 1989. **76.** *Truchan M.* Ukraińcy w Polsce po II wojnie światowej 1944–1984 / Truchan M. – Nowy Jork; Paryż; Toronto; Sydney, 1990. **77.** *Zabrowarny S.* Geneza i początki działalności UTSK / S. Zabrowarny // Zeszyty Naukowe Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. – 1989. – Z. 16. – S. 121–154. **78.** *Zahajkewycz B.* Oświata i szkoły w Peremyszli / Zahajkewycz B. // Peremyszl Zachidnij bastion Ukrainy. – New-York; Philadelphia, 1961. **79.** *Żaryn J.* Dzieje Kościoła w Polsce 1944–1989 / Żaryn J. – Warszawa, 2003.*****

Михайло Довбищенко

Роль українського духовенства у поширенні мистецької традиції українського бароко в церковній архітектурі Сибіру XVIII ст.

У статті досліджено вплив мистецтва Лівобережної України на формування самобутньої культури народів Сибіру, відомої під терміном «Сибірське бароко». Тема розкрита на прикладі історії церковної архітектури цього регіону у XVIII ст.

In the article the influence of the Art of Dnieper-Left-Bank Ukraine on the formation of the original culture of Siberian folks known as the «Siberian baroque» is studied. The subject is developed on the example of the church architecture of the region in the 18th century.

Проблеми російсько-українських культурних взаємин і, зокрема, питання щодо впливу України на духовний та інтелектуальний розвиток російського суспільства XVIII ст. знайшли широке відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Знаковим у цьому сенсі став вихід у світ книги професора Казанського університету К. Харламповича, в якій було ґрунтовно і всебічно досліджено вплив українського суспільства на церковне життя корінної

Росії XVI–XVIII ст. [7]. Автор, на основі аналізу численних архівних джерел, відзначив визначну роль етнічних українців (церковних ієрархів, ченців та світського духовенства) в духовному та релігійному житті великоросійських земель, підкреслюючи їхні заслуги як адміністраторів, проповідників, вчителів, місіонерів, тощо.

Праця К. Харламповича мала визначальний вплив на подальші дослідження зазначеної теми, а фактологічний